

Internaliserend en Externaliserend Probleemgedrag onder Invloed van de Thuisomgeving bij

Kinderen van zes tot tien jaar

Daphne A. Soutendijk (1044311)

Universiteit Leiden

Bachelorscriptie Pedagogische Wetenschappen 2013-2014

Eerste begeleider: Dr. M. van Geel

Tweede begeleider: F. Toprak, MSc

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

Abstract

Eerder onderzoek heeft aangetoond dat de thuisomgeving een belangrijk aspect is bij de ontwikkeling van gedragsproblemen. Echter weinig is bekend over de gezamenlijke invloed van omgevingsaspecten, zoals responsief ouderschap, emotioneel klimaat en stimulatie van zelfstandigheid op gedragsproblemen bij kinderen. In het huidige onderzoek wordt onderzocht hoe de relatie is tussen responsiviteit, emotioneel klimaat en stimulatie van zelfstandigheid en internaliserende en externaliserende gedragsproblemen bij kinderen tussen de zes en tien jaar. Bij 94 gezinnen en hun kinderen ($M=8.01$ jaar) zijn huisbezoeken afgelegd waarbij deze aspecten van de thuisomgeving en de mate van gedragsproblematiek zijn gemeten. Uit de regressieanalyses is gebleken dat er geen significante relatie bestaat tussen de variabelen responsiviteit, emotioneel klimaat en stimulatie van zelfstandigheid en internaliserende en externaliserende gedragsproblemen. Tevens bleken de variabelen geen verklarende factor te zijn voor internaliserende en externaliserende gedragsproblematiek. Ondanks dat er geen significante resultaten zijn gevonden, kan er niet geconcludeerd worden dat de onderzochte variabelen geen invloed hebben op de ontwikkeling van gedragsproblematiek. Daarom is het van belang om verder onderzoek te doen naar de invloed van de thuisomgeving op gedragsproblemen bij kinderen en het ontwikkelen van preventieve interventies om de thuisomgeving te verbeteren, zodat gedragsproblemen verminderen.

Sleutelwoorden: Responsiviteit, emotioneel klimaat, stimulering van zelfstandigheid, gedragsproblemen, MC-HOME, Nederland.

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

Internaliserend en Externaliserend Probleemgedrag onder Invloed van de Thuisomgeving bij Kinderen van zes tot tien jaar

In Nederland zijn er veel kinderen met gedragsproblemen. Ouders rapporteren dat één op de zes kinderen problemen laat zien (Breedveld, Bruiningen, Dorsselaer, Mombarg & Nootbos, 2010). 4 tot 20 procent van de ouders maken zich zorgen over de gedragsproblemen van hun kind (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2005). 56 procent van deze ouders heeft hulp gezocht bij de directe omgeving of bij een professional (Sociaal en Cultureel Planbureau, 2005). Gedragsproblemen van kinderen hebben invloed op het kind zelf, het gezin, de opvoeding en de omgeving van het kind (Dishion & Patterson, 2006; Donenberg & Baker, 1993). Kinderen met gedragsproblemen vergen een andere omgang van ouders en betrokkenen dan kinderen zonder gedragsproblemen. Deze kinderen reageren meestal niet op normale opvoedingsstrategieën. Dit kan leiden tot kind-gerelateerde stress, negatieve gevoelens over het kind en het ouderschap, negatieve ouder-kind interacties en tevens kan het invloed hebben op het sociale leven van het gezin (Donenberg & Baker, 1993). Vaak is niet één oorzaak aanwijsbaar voor de gedragsproblemen, maar is het een opeenstapeling van aspecten en een wederkerig interactioneel verband tussen verschillende factoren die het negatieve gedrag veroorzaken dan wel versterken (Nederlands Jeugd Instituut, n.d.; Onderwijsraad, 2010). Factoren die van invloed zijn, zijn een combinatie van ouderschapskenmerken, omgevingskenmerken, genetische aanleg en eigenschappen van het kind zelf (Onderwijsraad, 2010). De omgeving van het kind is bepalend of bepaalde gedragsproblemen tot uiting komen of niet (Onderwijsraad, 2010). Daarom is het van belang onderzoek te verrichten naar de context waarin gedragsproblemen ontstaan en welke aspecten van de thuisomgeving invloed hebben op internaliserende en externaliserende gedragsproblemen bij het kind. Zo ontstaat een beter begrip van de complexe relatie tussen de opvoeding, de omgeving van het kind en de ontwikkeling van gedragsproblemen.

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

Met dit onderzoek worden aspecten van de sociale thuisomgeving onderzocht, die invloed hebben op zowel internaliserende als externaliserende gedragsproblemen van kinderen tussen de zes en tien jaar en hoe deze invloed te verklaren is.

Veel gedragsproblemen die ouders als problematisch ervaren, zijn tot in een zekere mate normale verschijnselen. Wanneer het gedrag echter niet past bij de ontwikkelingsfase van het kind en de duur en intensiteit van het probleemgedrag abnormaal is, kan het zich ontwikkelen tot ernstige problematiek en is professionele hulp nodig (Dishion & Patterson, 2006; Meij & Ince, 2013). Probleemgedrag kan onderverdeeld worden in internaliserend en externaliserend probleemgedrag. Internaliserend probleemgedrag is gedrag wat naar binnen is gericht. De emoties worden overgecontroleerd. Dit gaat samen met sociale terughoudendheid, depressie, laag zelfbeeld, angstigheid en piekeren (Aunola & Nurmi, 2005; Guttmanova, Szanyi & Cali, 2008; Leve, Kim, & Pears, 2005; Onderwijsraad, 2010). Internaliserende problemen blijven vaak jaren voortbestaan wanneer een kind geen passende hulp krijgt en legt daarmee een grote last op het gezin en het opgroeiende kind (Bayer, Sanson & Hemphill, 2006; Leve et al., 2005). Externaliserend probleemgedrag is daarentegen naar buiten gericht; emoties worden niet voldoende onder controle gehouden door het kind. Voorbeelden van externaliserend probleemgedrag zijn het overtreden van regels, problemen ondervinden in interpersoonlijke relaties, agressie, impulsief gedrag vertonen en liegen (Aunola & Nurmi, 2005; Guttmanova et al., 2008; Leve et al., 2005; Onderwijsraad, 2010; Wang, Christ, Mills-Koonce, Garrett-Peters, & Cox, 2013). Kinderen die op jonge leeftijd al externaliserende gedragsproblemen vertonen, hebben meer risico op slechtere uitkomsten op latere leeftijd dan kinderen die op latere leeftijd gedragsproblemen vertonen (Dishion & Patterson, 2006; Price, Chiapa & Walsh, 2013).

In de kindertijd is de thuisomgeving een belangrijke omgeving die invloed heeft op de ontwikkeling van kinderen (Bradley, 1987). Naarmate kinderen ouder worden, verandert de

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

invloed van de thuisomgeving op het kind. Waar jonge kinderen vooral reageren op hun omgeving gaan oudere kinderen meer hun omgeving aanpassen aan hun wensen en oefenen ze invloed uit op de omgeving om ze passend bij hun behoeftes te maken (Bradley, Corwyn, Burchinal, McAdoo, García & Coll, 2001; Wang et al, 2013). Hoe beter de kwaliteit is van de fysieke thuisomgeving van kinderen des te minder gedragsproblemen ze vertonen (Bradley et al., 2001).

De thuisomgeving is een stabiele factor over de tijd heen en levert een unieke bijdrage aan de ontwikkeling van kinderen (Deater-Deckard, Mullineaux, Beekman, Petrill, Schatschneider & Thompson, 2009). Uit het onderzoek van Bradley (1987) en Price, Chiapa en Walsh (2013) is gebleken dat zowel gebrek aan structuur en dagelijkse routines als het bestaan van chaos in de thuisomgeving (zoals veel herrie) en een vies huis positief bijdraagt aan het ontwikkelen van externaliserend probleemgedrag en een lagere cognitieve- en sociaal emotionele ontwikkeling bij kinderen. De wijze waarop de omgeving is georganiseerd, zoals dagelijkse routines en hoe de spullen in huis zijn geplaatst, heeft een indirecte invloed op de cognitieve resultaten van kinderen. Hoe chaotischer een huis is des te meer harde disciplinerende ouders gebruiken, minder warmte uiten en meer stress ervaren. (Deater-Deckard et al., 2009). De thuisomgeving dient schoon, veilig en beschermend te zijn om ongelukken te voorkomen. Daarbij moet de thuisomgeving mogelijkheden bieden aan het kind om te ontdekken, te stimuleren, te experimenteren en te spelen om op deze wijze de ontwikkeling te bevorderen (Bradley, 1987; Bradley & Putnick, 2012; Onderwijsraad, 2010; Price et al., 2013; Sanders, 2012).

Elk kind interacteert anders met zijn thuisomgeving. Sommige kinderen zijn heel gevoelig voor hun omgeving en zijn dus kwetsbaarder voor gebeurtenissen in de thuisomgeving en inadequate zorg van de ouders. Daarentegen tonen andere kinderen een mate van veerkracht en hebben diezelfde gebeurtenissen minder invloed op hun ontwikkeling

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

(Bradley, 1987; Masten & Douglas Coatsworth, 1998). Om optimaal op te groeien en zich volledig te ontwikkelen, hebben kinderen verscheidene aspecten van de thuisomgeving nodig: voldoende stimulatie, een veilig en steun leverend emotioneel klimaat en responsieve ouders (Bradley, 1987; Onderwijsraad, 2010). In deze studie wordt naar drie aspecten van de thuisomgeving gekeken en hoe deze in verhouding staan tot gedragsproblemen. De aspecten zijn: het emotionele klimaat, responsiviteit en stimulatie van zelfstandigheid door de ouders.

Emotioneel Klimaat en Gedragsproblemen

Het emotionele klimaat van een kind is de omgeving waarin het kind zich bevindt en waar het zich geaccepteerd voelt, zichzelf durft te zijn, weet dat het zich emotioneel mag uiten en vertrouwen in zichzelf en anderen ontwikkelt. Het is een belangrijk onderdeel van de sociaal – emotionele ontwikkeling van kinderen (Herman & McHale, 1993; Karavasilis, Doyle & Markiewicz, 2003; Strayer & Roberts, 2004). Ouders vormen het emotionele klimaat thuis door hun houding en gedrag (Charles McCoy & Cybele Raver, 2011; Herman & McHale, 1993). Als ouders warmte en affectie tonen (zowel fysiek als emotioneel), zorgzaam zijn, laten merken dat het kind gewenst en geliefd is en tegelijkertijd de structuur en hun eisen aanpassen aan het niveau van hun kind kan dit alles ervoor zorgen dat een optimaal emotioneel klimaat gecreëerd wordt voor het kind om in te ontwikkelen (Bradley, 1987; Herman & McHale, 1993). Het emotionele klimaat vormt het begrip over emoties en de wijze waarop emoties tot uiting komen (Charles McCoy & Cybele Raver, 2011). Een beter klimaat is gerelateerd aan betere emotieregulatie, meer aanpassingsvermogen en minder gedragsproblemen (Charles McCoy & Cybele Raver, 2011). Wanneer het emotionele klimaat niet optimaal is voor een kind kan het zich niet op een juiste manier sociaal, cognitief en emotioneel ontwikkelen. Kinderen die een negatief klimaat ervaren, leren dat gehechtheidsrelaties geen steun geven en geen veiligheid bieden bij stressvolle gebeurtenissen

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

in het leven (Bayer et al., 2006). Tevens is het begrip over hoe emoties werken en hoe je ermee om dient te gaan niet goed ontwikkeld (Charles McCoy & Cybele Raver, 2011). Negatieve interacties met en tussen de ouders, weinig betrokkenheid en warmte, overcontrolerende ouders, rigide ouderschap en fysieke straffen zijn positief gerelateerd aan lagere cognitieve resultaten, minder zelfbeheersing, agressie, internaliserende problemen, stress en asociaal gedrag bij kinderen (Bayer et al., 2006; Bradley, 1987; Bradley & Corwyn, 2013; Denham et al., 2000; Domitrovich & Bierman, 2001; Galambos, Barker & Almeida, 2003; Karavasilis et al., 2003; Onderwijsraad, 2010). Deze gedragingen kunnen leiden tot afwijzingen door leeftijdsgenoten wat tot verdere negatieve uitkomsten kan leiden (Domitrovich & Bierman, 2001). Tevens kan probleemgedrag van het kind ervoor zorgen dat ouders harde disciplineren gaan gebruiken om het gedrag van het kind onder controle te krijgen (Bradley & Corwyn, 2013). Ouders die hard en fysiek straffen hebben vaak verwachtingen van het kind die niet passend zijn bij de leeftijd en ontwikkelingsfase (Bradley, 1987; Sanders, 2012; Strayer & Roberts, 2004). Uit onderzoek is gebleken dat de mate van fysieke straf en een negatief sociaal klimaat op een bepaald moment in de jonge kinderjaren samenhangt met externaliserende gedragsproblemen op een latere leeftijd ongeacht veranderingen in disciplineren over de tijd (Bradley & Corwyn, 2013). Bij een positief thuisklimaat, waarin openheid heerst, ouders complimenten geven, affectie tonen en positief betrokken zijn bij hun kind bevordert dit de ontwikkeling van sociaal gedrag, stimuleert het kind om te praten met zijn ouders over problemen en zorgt het positieve thuisklimaat voor minder agressie bij kinderen (Domitrovich & Bierman, 2001; Herman & McHale, 1993). Ouders die sensitief, empathisch en sociaal zijn, staan model voor hun kind en creëren zo een omgeving waarin het kind gebruik kan maken van hun sociale steun indien nodig (Herman & McHale, 1993). De steun die het kind ervaart bij het oplossen van problemen verhoogt het gevoel van welzijn en vermindert psychologische onrust (Herman & McHale, 1993).

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

Op grond van bovenstaande literatuur wordt verwacht dat ouders die weinig warmte en steun tonen, harde en fysieke disciplineren gebruiken en zo een ongunstig emotioneel klimaat creëren, vaker kinderen hebben die externaliserend en internaliserend probleemgedrag vertonen.

Responsiviteit en Gedragsproblemen

Ouderlijke responsiviteit is gedrag wat direct volgt op gedragingen van het kind (Bradley, 1987; Dishion & Patterson, 2006; Wakschlag & Hans, 1999; Wolf & Veer, 1995). Van belang is een prompte, contingente en gepaste reactie op het gedrag van het kind. Een responsieve ouder moet signalen van het kind herkennen, die juist interpreteren en een gepaste reactie ervoor kunnen selecteren (Bradley, 1987; Wakschlag & Hans, 1999). De ouder biedt emotionele ondersteuning voor het kind en het kind ervaart de ouder als een veilige basis waar vanuit hij nieuwe ervaringen kan opdoen en zich kan ontwikkelen (Bradley, 1987; Meij, 2011). Responsief ouderschap in de eerste levensjaren van het kind is de basis voor het vertrouwen van de baby in zijn omgeving, de gehechtheidsrelatie met zijn ouders en later ook zelfredzaamheid (Bradley, 1987; Karavasilis et al., 2003; Wakschlag & Hans, 1999). Dit legt de basis voor een goede gedragsregulatie en sociale competentie bij opgroeiende kinderen in hun latere leven (Bradley, 1987; Bradley & Corwyn, 2013). Als deze basis ontbreekt en het kind minder controle over zijn gedrag en situaties ervaart, vergroot dit de kans op angststoornissen (Onderwijsraad, 2010). Wanneer ouders niet responsief, overbeschermend of te intrusief zijn, verhoogt dit de kwetsbaarheid van het kind voor het ontwikkelen van probleemgedrag en angststoornissen (Onderwijsraad, 2010; Wakschlag & Hans, 1999). Intrusieve of overbeschermdende ouders geven het kind geen kans om zelf te leren omgaan met bepaalde situaties en nieuwe uitdagingen aan te gaan (Bayer et al., 2006; Onderwijsraad, 2010).

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

Sensitief ouderschap bij oudere kinderen en adolescenten omvat responsief en positief betrokken zijn, het stellen van grenzen en het monitoren zonder harde disciplinerende te gebruiken en het aanmoedigen van de ontwikkeling van individualisatie en zelfstandigheid (Karavasilis et al., 2003). Deze vorm van sensitief ouderschap is gelinkt aan betere uitkomsten op het gebied van schoolvaardigheden, gezondheid en gedrag (Karavasilis et al., 2003; Wang et al., 2013).

De kwaliteit van de onderlinge relatie tussen ouder en kind is mede gerelateerd aan de mate van antisociaal gedrag bij het kind (Bradley & Corwyn, 2013). Maar wanneer kinderen meer lastig gedrag, angst en spanningen gaan vertonen en niet gehoorzamen, kan het gebeuren dat de ouder minder sensitief wordt (Bayer et al., 2006; Bradley & Corwyn, 2013; Galambos et al., 2003; Wang et al., 2013). De ouder tracht door een hardere of beschermende aanpak het negatieve gedrag te verminderen (Bayer et al., 2006; Bradley & Corwyn, 2013). Het gedrag van het kind wordt hierdoor echter vaak juist versterkt door de wederzijdse beïnvloeding van het gedrag van de ouder naar het kind toe en het gedrag van het kind (Bayer et al., 2006; Bradley & Corwyn, 2013; Kok et al., 2013). Uit onderzoek is gebleken dat minder sensitief ouderschap in basisschooljaren gepaard gaat met meer harde disciplinerende (Bradley & Corwyn, 2013). Sensitief ouderschap blijkt in elke ontwikkelingsfase van het kind van belang. Het zorgt ervoor dat kinderen zich beter aan de situaties kunnen aanpassen en meer controle over zichzelf verkrijgen (Bradley & Corwyn, 2013; Karavasilis et al., 2003). Ouderlijke warmte en responsiviteit blijven belangrijke factoren gedurende het opgroeien van het kind. Alleen de wijze waarop de ouder dit uitoefent, verandert naarmate kinderen ouder worden.

Op grond van bovenstaande literatuur wordt verwacht dat kinderen die weinig contingente responsiviteit en sensitiviteit ervaren van hun ouders meer internaliserende en externaliserende gedragsproblemen zullen vertonen.

Stimulatie van Zelfstandigheid en Gedragsproblemen

Om een goede ontwikkeling te bevorderen, is het van belang dat het kind ervaringen opdoet zowel met materiële zaken als met anderen personen (Meij & Ince, 2013). Het gaat hierbij om de stimulatie die de ouder bewust uitoefent om het kind uit te dagen zich verder te ontwikkelen en zelfstandig te worden. Dit gebeurt door middel van het onderhouden van hobby's en activiteiten, het beschikbaar stellen van leer- en speelmaterialen, leermogelijkheden en de kwaliteit en kwantiteit van communicatie door de ouders. Maar ook het aanmoedigen van vriendschappen om zo buiten de thuisomgeving ervaringen op te doen (Bradley, 1987; Bradley & Putnick, 2012; Meij & Ince, 2013). Stimulatie van zelfstandigheid zorgt voor een hogere mate van competentie en aanpassingsvermogen van babytijd tot in de adolescentie (Bradley & Putnick, 2012). Teveel, te intense en complexe stimulatie kan een averechts effect hebben op de ontwikkeling. Van belang is dat er een balans is tussen gevarieerde stimulatie, de interesses van het kind en zijn ontwikkelingsfase (Bradley, 1987). Wanneer die balans aanwezig is en de ouders het kind op de juiste wijze helpen en steun bieden dan bevordert dit kinderen om eigen keuzes te leren maken en nieuwe dingen te ontdekken (Bayer et al., 2006).

Wanneer kinderen ouder worden en de adolescentie in gaan, krijgen ze meer behoefte aan autonomie en zelfstandigheid en worden ze minder afhankelijk van hun ouders (Eccles et al., 1993). Andere contexten dan de thuisomgeving gaan hierbij een rol bij spelen door ervaringen met anderen, activiteiten en uitdagingen te genereren (Bradley & Corwyn, 2013; Karavasilis et al., 2003). De thuisomgeving alleen is niet toereikend genoeg om de ontwikkeling van zelfstandigheid en het gevoel van zelfredzaamheid te bevorderen (Bradley & Corwyn, 2013; Karavasilis et al., 2003). Het ontwikkelen van zelfstandigheid en het volwassen worden, vereist een andere ouder-kindrelatie dan in de basisschooljaren. De ouders moeten een nieuwe rol en opvattingen aannemen om zo hun kind helpen zelfstandig te

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

worden (Bradley & Corwyn, 2013; Eccles et al., 1993; Karavasilis et al., 2003). Dit zorgt regelmatig voor problemen in de ouder-kindrelatie, omdat zowel de ouder als het kind een balans moeten vinden tussen autonomie en regels (Eccles et al., 1993). Volwassen en zelfstandig worden, is een ontwikkelingsproces dat de ouders kunnen ondersteunen met goede communicatie, aanmoediging en stimulatie om zelfstandig te worden en beslissingen te leren maken, structuur en grenzen te bieden, te monitoren en toch emotioneel betrokken en beschikbaar te blijven voor het kind (Bayer et al., 2006; Eccles et al., 1993; Karavasilis et al., 2003; Leve et al., 2005; Meij & Ince, 2013). Het gunnen van autonomie bevordert het gevoel van bekwaamheid, zelfverzekerdheid, succesvol willen zijn en het vergroot de eigenwaarde en het positieve zelfbeeld van de adolescent dat een buffer is voor het ontwikkelen van internaliserende problemen. Tevens wordt de ontwikkeling op psychosociaal en academisch gebied gestimuleerd (Eccles et al., 1993; Roberts Gray & Steinberg, 1999).

Met het controleren en grenzen stellen aan het gedrag van de adolescent kan voorkomen worden dat de adolescent grensoverschrijdend en risicovol gedrag gaat vertonen (Galambos et al., 2003). Een negatieve relatie bestaat tussen overmatige controle door ouders en de eigenwaarde van de adolescent en het uiten van externaliserend probleemgedrag (Eccles et al., 1993; Galambos et al., 2003). Tevens is aangetoond dat er een relatie bestaat tussen het monitoren en de ontwikkeling van probleemgedrag bij adolescenten (Bradley & Corwyn, 2013; Dishion & Patterson, 2006). Inadequaat monitoren en weinig structuur blijken uit onderzoek belangrijke factoren voor het ontstaan van probleemgedrag en delinquentie (Bradley & Corwyn, 2013; Dishion & Patterson, 2006; Onderwijsraad, 2010). Op een gepaste manier monitoren door de ouders is belangrijk bij het ontwikkelen van een eigen individu (Bradley & Corwyn, 2013; Dishion & Patterson, 2006). Door het stellen van grenzen, het monitoren en het bieden van structuur passend bij de ontwikkelingsfase en leeftijd, heeft het kind een leidraad bij het verkrijgen van autonomie en wordt de omgeving van het kind

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

voorspelbaarder en veiliger waardoor het zich goed kan ontwikkelen (Meij & Ince, 2013; Onderwijsraad, 2010).

Op basis van bovenstaande literatuur wordt verwacht dat indien ouders geen autonomie bieden en overmatig controle uitoefenen het kind meer externaliserende en internaliserende problemen zal ervaren.

Huidig Onderzoek

Relatief weinig onderzoek is gedaan naar de gezamenlijke invloed van de beschreven aspecten op internaliserend en externaliserend probleemgedrag. Door contextuele aspecten van de opvoeding te onderzoeken kan een interventie ontwikkeld worden die zich niet alleen op de opvoeding richt, maar ook de omgevingsfactoren en de complexe interactie hiertussen. Ouder en kind en de naaste omgeving krijgen daarbij op meerdere gebieden hulp waardoor de oorzaken van gedragsproblemen worden verminderd. Veel onderzoeken naar responsiviteit en sensitiviteit zijn gericht op kinderen in de zuigelingentijd. Weinig is bekend over responsief ouderschap bij kinderen in de basisschoolleeftijd. Eerder onderzoek naar stimulatie van zelfstandigheid is vooral gedaan onder adolescenten en jong volwassenen, maar niet bij jongere kinderen zoals in dit huidige onderzoek. Met dit onderzoek zal een stap worden gezet om meer kennis over te verkrijgen over deze gebieden bij kinderen in de basisschoolleeftijd. Tevens zijn de relaties tussen sensitiviteit, responsiviteit en het emotionele klimaat en het externaliserend probleemgedrag, complex en bidirectioneel van aard. Dit vereist verder onderzoek om de complexiteit en de richting van de relaties te ontrafelen. Veel van de gelezen onderzoeken vonden plaats in de Verenigde Staten en werden gedaan bij een kleine steekproef en zijn mogelijk niet in zijn geheel generaliseerbaar naar de situatie in Nederland. Meer onderzoek naar de situatie in Nederland lijkt derhalve nodig en dit onderzoek zal hieraan bijdragen met zijn relatief grote steekproef onder kinderen tussen de zes en tien jaar. Dit

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

onderzoek onderscheidt zich ook van eerdere onderzoeken omdat hier de Middle Childhood-Home Observation for Measurement of the Environment (Caldwell & Bradley, 2003) wordt gebruikt om de relaties tussen omgevingsfactoren en gedragsproblemen te onderzoeken. Dit instrument is nog weinig gebruikt in Nederlands onderzoek onder kinderen van zes tot en met tien jaar. Gekeken moet worden of dit meetinstrument gebruikt kan worden bij de screening van de thuisomgeving en of op basis van deze screening het mogelijk kan zijn om preventief te interveniëren bij risico gezinnen.

In dit onderzoek zal onderzocht worden welke aspecten van de sociale thuisomgeving invloed hebben op zowel interne als externe gedragsproblemen van kinderen tussen de zes en tien jaar en hoe deze invloed te verklaren is. Met de volgende deelvragen wordt getracht de hoofdvraag te beantwoorden: (a) In hoeverre worden interne en externe gedragsproblemen verklaard door het emotionele klimaat van het kind? (b) In hoeverre worden interne en externe gedragsproblemen verklaard door de responsiviteit van de moeder? (c) In hoeverre is er een relatie tussen stimulering van zelfstandigheid door ouders en gedragsproblemen bij kinderen? De deelvragen behandelen elk een ander aspect van de sociale thuisomgeving om een zo volledig beeld te verkrijgen van de relatie tussen thuisomgeving en gedragsproblemen.

Op basis van de onderzochte literatuur wordt verwacht dat een positief emotioneel klimaat, responsief ouderschap en stimulering van de zelfstandigheid samenhangen met minder internaliserende en externaliserende gedragsproblemen bij kinderen (Bradley & Corwyn, 2013; Charles McCoy & Cybele Raver, 2011; Dishion & Patterson, 2006; Domitrovich & Bierman, 2001; Eccles et al., 1993; Galambos et al., 2003; Herman & McHale, 1993; Karavasilis et al., 2003; Leve et al., 2005; Wakschlag & Hans, 1999; Wolf & Veer, 1995). Deze aspecten kunnen als een buffer dienen voor de vorming van probleemgedrag.

Methode

Steekproef

Om te onderzoeken welke aspecten van de sociale thuisomgeving invloed hebben op zowel internaliserende als externaliserende gedragsproblemen van kinderen zijn bij 107 gezinnen in de provincie Zuid-Holland huisbezoeken afgelegd. Het interview is afgenomen volgens de richtlijnen van de HOME Inventory-Middle Childhood (Caldwell & Bradley, 2003). De richtlijnen van de MC-HOME geven aan dat het interview alleen afgenomen mag worden in gezinnen waar de moeder de primaire opvoeder is en het kind tussen de zes en tien jaar is (Caldwell & Bradley, 2003). Hierdoor zijn alle kinderen die buiten de leeftijds grenzen vallen en gezinnen waarbij de vader de primaire opvoeder was uit de dataset verwijderd.

Na verwijdering van de gezinnen uit de dataset die niet voldeden aan de inclusiecriteria, bleef een steekproef over van 94 gezinnen. De gemiddelde leeftijd van de onderzochte kinderen was 8,01 jaar ($SD= 1,30$). Van de steekproef was 45,7% een jongen ($n=43$) en 54,3% een meisje ($n= 51$). In 85,1% ($n=80$) van de 94 gezinnen zijn de ouders getrouwd en 3,2% ($n=3$) van de kinderen uit deze steekproef leeft met gescheiden ouders. 6,1% ($n=6$) van de ouders wonen samen zonder enig wettelijke overeenkomsten. En 3,2% ($n=3$) van de ouders hebben wel een wettelijke overeenkomst namelijk een geregistreerd partnerschap of samenlevingscontract. 2,1% ($n=2$) van de kinderen had te maken met een alleenstaande ouder.

Het merendeel van de primaire verzorgers (42,5%, $n=40$) had HBO als hoogst genoten opleiding, 27,8% ($n=26$) had een opleiding afgerond op MBO-niveau. Verder heeft 22,3% ($n=21$) een WO-niveau behaald, 1,1% ($n=1$) VWO en 3,3% ($n=3$) van de primaire opvoeders HAVO-niveau of lager. Van 3,3% ($n=3$) van de primaire opvoeders is het opleidingsniveau niet bekend. In totaal hadden 73 moeders een baan voor gemiddeld 16,82 uur in de week. In

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

deze steekproef hadden alle vaders een baan voor gemiddeld 40,45 uur in de week.

Van de onderzochte gezinnen maakten 45 gezinnen geen gebruik van opvang en 48 gezinnen beschikten over enige vorm van opvang (zowel formele als informele opvang).

Instrumenten

Responsiviteit. Deze variabele is gemeten met de schaal responsiviteit van de Middle Childhood- Home Observation for Measurement of the Environment. De MC-HOME is een instrument waarmee aan de hand van een gestructureerd interview en observatie items informatie wordt verkregen over de thuisomgeving van een kind (Caldwell & Bradley, 2003). De MC- HOME is speciaal ontwikkeld voor kinderen van 6 tot en met 10 jaar. Het interview wordt afgenomen bij de primaire opvoeder, officieel de moeder van het kind, en het kind samen. De items van de MC-HOME zijn verdeeld over tien subschalen die elk een ander gedeelte van de thuisomgeving meten (responsiviteit, stimuleren van de zelfstandigheid, emotioneel klimaat, leermaterialen en mogelijkheden, verrijking, gezinsomgang, gezinsintegratie en fysieke omgeving) (Caldwell & Bradley, 2003). De gehele afname duurt ongeveer één uur. De betrouwbaarheid en validiteit zijn in Nederland nog weinig onderzocht. Uit Amerikaans onderzoek is gebleken dat de HOME betrouwbaar en valide is (Han, Leventhal & Linver, 2004; Linver, Brooks-Gunn & Cabrera, 2004). De Cronbach's Alpha van deze schaal is in dit onderzoek laag ($\alpha=0,208$). Dit duidt op een lage interne consistentie van deze schaal.

De subschaal responsiviteit bestaat uit tien items. In deze subschaal zijn items te vinden die de emotionele en verbale sensitiviteit en responsiviteit van de moeder naar het kind toe meten. Een voorbeeld is item 9: 'Wanneer de ouder over of tegen het kind praat, blijkt uit zijn/haar toon een positief gevoel'.

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

Emotioneel klimaat. Met de MC-HOME schaal ‘emotioneel klimaat’ is deze variabele gemeten. Deze schaal meet tot in welke mate de ouder negatief gedrag van het kind accepteert en hoe de houding is van de ouder ten opzichte van het kind. Een item die deze schaal goed weergeeft is item 20: ‘Het kind kan negatieve gevoelens naar zijn/haar ouders uiten zonder harde represailles’. De Chronbach’s Alpha van deze schaal is $\alpha=0,115$, dat duidt eveneens op een lage interne consistentie.

Stimulatie van zelfstandigheid. Om deze variabele te meten is gebruik gemaakt van de schaal ‘stimuleren van zelfstandigheid’ van de MC-HOME. Deze schaal geeft weer in hoeverre de ouder zelfstandigheid verwacht. Een voorbeeld item uit deze schaal is item 11: ‘Het gezin verlangt van het kind dat het kind een aantal routines in de zelfverzorging uitvoert, zoals het bed opmaken, kamer schoonmaken, opruimen na morsen, zichzelf badderen’. De Chronbach’s Alpha in dit onderzoek van deze schaal bedraagt 0,406, dit is vrij laag.

Gedragsproblemen. De Nederlandse vertaling van de Child Behavior Checklist is gebruikt om te bepalen of een kind gedragsproblemen vertoont (Achenbach, 1991). Met behulp van een uit 113 items bestaande vragenlijst kan bepaald worden in welke mate internaliserende en externaliserende gedragsproblemen aanwezig zijn bij het kind (NJI, n.d.). De 113 items beschrijven gedragingen zoals: ‘is te angstig of te bang’ of ‘spreekt veel tegen of maakt veel ruzie’. Aan de hand van een drie-punts Likertschaal waarop 0= *helemaal niet van toepassing*, 1= *een beetje of soms van toepassing* of 2= *duidelijk of vaak van toepassing* gescoord kan worden, is de lijst door de primaire opvoeder ingevuld. De afnametijd bedraagt 15 tot 20 minuten.

De gebruikte CBCL vragenlijst is door de Commissie Testaangelegenheden Nederland (COTAN) beoordeeld met een voldoende voor criteriumvaliditeit en betrouwbaarheid en de begripsvaliditeit is met een goed beoordeeld (Evers et al., n.d.). Uit onderzoek is gebleken dat de interne consistentie, validiteit en betrouwbaarheid internationaal goed is (Achenbach et al.,

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

2008; Rescorla, 2005). Voor dit onderzoek is de Crohnbach's Alpha 0,912 wat duidt op een hoge interne consistentie.

Procedure

Het huidig onderzoek maakt deel uit van het groter overkoepelend project 'Ieder kind heeft recht op een veilig huis'. Hierbij wordt onderzocht hoe de thuissituatie van kinderen eruit ziet en hoe zij opgroeien. Om respondenten te verkrijgen, zijn basisscholen benaderd met de vraag of ze een brief wilden uitdelen aan de ouders van hun leerlingen. Scholen die geen regulier onderwijs aanboden (zoals speciaal basisonderwijs) zijn niet benaderd voor dit onderzoek. Na toestemming van de school werd de brief met uitleg over het onderzoek via leerlingen van zes tot en met tien jaar aan de ouders verspreid. Sommige scholen hebben ervoor gekozen om de brief digitaal te verspreiden. In de brief werd het doel en het belang van het onderzoek aangegeven. Tevens werd vermeld dat de anonimiteit gewaarborgd is en gegevens niet worden gebruikt voor andere doeleinden, dit was de *informed consent*. Door toestemming te geven, gaven de ouders aan hiermee eens te zijn en dat deelname geheel op vrijwillige basis was. Voor iedere respondent die mee deed is één euro gedoneerd aan Stichting Doe een Wens.

Via de email konden ouders aangeven of ze mee wilden doen met dit onderzoek. Met 107 ouders werd uiteindelijk een afspraak gemaakt voor een huisbezoek. Deze huisbezoeken vonden plaats tussen november 2013 en januari 2014 en gemiddeld duurde de gehele afname twee uur. Voorafgaand aan de huisbezoeken zijn de bachelorstudenten getraind in de afname en scoring van de MC-HOME en de Peabody Picture Vocabulary Test-III-NL (PPVT-III-NL). Zodat de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid zo groot mogelijk is.

Tijdens het huisbezoek werden door twee bachelorstudenten met meerdere instrumenten data afgenomen. De gebruikte instrumenten zijn de PPVT-III-NL, het MC-

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

HOME interview en de vragenlijsten Alabama Parenting Questionnaire (APQ), de CBCL en de Nijmeegse Ouderlijke Stress Index (NOSI-K). De resultaten van de PPVT-III-NL de APQ en de NOSI-K zijn niet meegenomen in dit onderzoek.

De anonimiteit is gewaarborgd door de respondenten een code toe te kennen.

Respondenten konden op elk moment aangeven dat zij de vraag niet wilden beantwoorden of te willen stoppen met de afname.

Resultaten

Om de relatie tussen de thuisomgeving en externe en interne gedragsproblemen van het kind te onderzoeken is eerst een datacheck uitgevoerd over de variabelen. Na de datacontrole is er om de deelvragen te beantwoorden getoetst met een enkelvoudige regressieanalyse en een correlatieanalyse.

Uit de controle van de data bleek dat de variabelen responsiviteit en stimulatie van zelfstandigheid een kleine scheve verdeling naar links hadden. Dit betekent dat op deze variabelen gemiddeld hoger werd gescoord. Voor de variabelen externaliserende en internaliserende gedragsproblemen was de verdeling scheef naar rechts, dit betekend dat op deze variabelen gemiddeld lager werd gescoord door de respondenten. Alle variabelen zijn normaal verdeeld met gestandaardiseerde Kurtosis als gestandaardiseerde scheefheid waardes die binnen de grenzen van -3 en 3 liggen. In Tabel 1 zijn de beschrijvende waardes van de variabelen af te lezen.

Er zijn geen onwaarschijnlijke waardes in de data aangetroffen. Wel zijn er twee uitbijters gevonden in de data van de variabele stimulatie van zelfstandigheid. Besloten is om deze data niet te verwijderen. Na analyse bleken deze uitbijters weinig invloed te hebben op de rest van de data. Tevens wordt de data op deze wijze zo representatief mogelijk gehouden. De meeste respondenten scoorden op de variabele stimulatie van zelfstandigheid hoog,

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

waardoor lage scores van respondenten eerder kans hebben om een uitbijter te worden. De twee uitbijters hier zijn dan ook van twee respondenten die lage scores hadden op de variabele stimulatie van zelfstandigheid.

Tabel 1

Beschrijvende statistieken van de variabelen (N=94)

	<i>M</i>	<i>SD</i>	Skewness	Kurtosis	% missing	Uitbijters
Emotioneel Klimaat	0,84	0,1	-0,57	0,28	0,00	0
Responsiviteit	0,96	0,07	-1,31	0,313	0,00	0
Stimulering van zelfstandigheid	0,77	0,18	-1,11	1,20	0,00	2
Internaliserend probleemgedrag	0,16	0,15	1,57	2,40	0,00	0
Externaliserend probleemgedrag	2,53	0,17	0,89	0,13	0,00	0

In hoeverre worden de interne en externe gedragsproblemen verklaard door het emotionele klimaat van het kind?

Om te toetsen of een relatie bestaat tussen emotioneel klimaat van het kind en externaliserende en internaliserende gedragsproblemen is een regressieanalyse uitgevoerd. Een overzicht van de resultaten staan in Tabel 2 en Tabel 3. Een correlatieanalyse is uitgevoerd om de sterkte en de richting van een eventueel verband tussen de variabelen weer te geven. De correlatie tussen emotioneel klimaat en internaliserend probleemgedrag is laag, $r(94) = -.01$, $p = .95$. Tussen emotioneel klimaat en externaliserend probleemgedrag is ook een lage correlatie gevonden, $r(94) = -.04$, $p = .68$.

Uit de tabellen blijkt dat er geen significante relaties bestaan tussen het emotionele klimaat en internaliserend en externaliserend probleemgedrag. De verklarende variantie is zowel bij internaliserende gedragsproblemen ($R^2 = .00$, $F(1,92) = .00$, $p = .95$) als bij

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

externaliserende gedragsproblemen 0% ($R^2 = .00$, $F(1,92) = .17$, $p = .68$). Er zijn geen significante resultaten gevonden om eventuele relaties aan te tonen.

In hoeverre worden de interne en externe gedragsproblemen verklaard door de responsiviteit van de moeder?

Om te onderzoeken of een relatie bestaat tussen de responsiviteit van de moeder en externaliserende en internaliserende gedragsproblemen bij het kind is een regressieanalyse uitgevoerd. Een samenvatting van de resultaten staat in Tabel 2 en Tabel 3. Eerst is er onderzocht hoe de samenhang tussen de variabelen is. Responsiviteit bleek weinig gecorreleerd aan internaliserende ($r(94) = -.04$, $p = .71$) en externaliserende ($r(94) = .00$, $p > .99$) gedragsproblemen.

Uit Tabel 2 en Tabel 3 blijken geen significante relaties te bestaan tussen het emotionele klimaat en internaliserend en externaliserend probleemgedrag. Tevens is de verklaarde variantie zowel bij internaliserende ($R^2 = .00$, $F(1,92) = .14$, $p = .71$) als bij externaliserende ($R^2 = .00$, $F(1,92) = .00$, $p = .99$) gedragsproblemen erg laag. De resultaten waren wederom niet significant.

Tabel 2

Regressieanalyse emotioneel klimaat en responsiviteit met internaliserende gedragsproblemen

	<i>R</i>	<i>R</i> ²	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>b</i> *	<i>t</i>	<i>p</i>
Emotioneel klimaat	0,01	0,00	-0,01	0,17	-0,01	-0,07	0,95
Responsiviteit	0,04	0,00	-0,09	0,23	-0,04	-0,38	0,71

* $p < .05$; ** $p < .01$

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

Tabel 3

Regressieanalyse emotioneel klimaat en responsiviteit met externaliserende gedragsproblemen

	<i>R</i>	<i>R</i> ²	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>b</i> *	<i>t</i>	<i>p</i>
Emotioneel klimaat	0,04	0,00	-0,08	0,19	-0,04	-0,41	0,68
Responsiviteit	0,00	0,00	0,00	0,26	0,00	0,01	0,99

* $p < .05$; ** $p < .01$

In hoeverre is er een relatie tussen stimulering van zelfstandigheid door ouders en gedragsproblemen bij kinderen?

Om vast te stellen of er een relatie is tussen stimulering van zelfstandigheid en gedragsproblemen is er een regressieanalyse uitgevoerd. Uitkomsten van de analyse staan in Tabel 4. Eerst is er een correlatieanalyse uitgevoerd om de samenhang tussen de variabelen te onderzoeken. De correlatie tussen de variabelen is laag, $r(94) = .16$, $p = .12$.

Uit de tabel blijkt dat er geen significante relatie bestaat tussen de stimulering van de ouder en probleemgedrag bij het kind. Stimulering verklaart drie procent van de variantie in gedragsproblemen bij kinderen ($R^2 = .03$, $F(1,92) = 2.44$, $p = .12$). Er zijn geen significante resultaten gevonden om relaties aan te tonen.

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

Tabel 4

Regressieanalyse gedragsproblemen met stimulering van zelfstandigheid

	<i>R</i>	<i>R</i> ²	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>b</i> *	<i>t</i>	<i>p</i>
Gedragsproblemen	0,16	0,03	0,25	0,16	0,16	1,56	0,12

* $p < .05$; ** $p < .01$ **Multiple Regressie**

Om te beoordelen in hoeverre de variabelen emotioneel klimaat, responsiviteit en stimulatie van de zelfstandigheid tezamen effect hebben op internaliserende danwel externaliserende gedragsproblemen bij kinderen is een multiple regressieanalyse uitgevoerd. Een overzicht van het model staat in Tabel 5 en Tabel 6. Het model is niet significant gebleken voor zowel internaliserende als externaliserende problemen. De drie variabelen samen verklaren respectievelijk 1% van de internaliserende gedragsproblemen ($R^2 = .01$, $F(3,90) = .24$, $p = .87$) en 2% van de externaliserende problemen ($R^2 = .02$, $F(3,90) = .69$, $p = .56$).

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

Tabel 5

Multiple regressieanalyse van responsiviteit, emotioneel klimaat en stimulatie van zelfstandigheid met internaliserende gedragsproblemen.

	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>b*</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Responsiviteit	-0,10	0,23	-0,05	-0,45	0,66
Emotioneel klimaat	-0,1	0,17	-0,01	-0,08	0,94
Stimulatie van de zelfstandigheid	0,07	0,09	0,08	0,76	0,45

* $p < .05$; ** $p < .01$

Tabel 6

Multiple regressieanalyse van responsiviteit, emotioneel klimaat en stimulatie van zelfstandigheid met externaliserende gedragsproblemen.

	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>b*</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Responsiviteit	-0,02	0,26	-0,01	-0,08	0,94
Emotioneel klimaat	-0,10	0,19	-0,06	-0,53	0,60
Stimulatie van de zelfstandigheid	0,14	0,10	0,15	1,38	0,17

* $p < .05$; ** $p < .01$

Discussie

Dit onderzoek naar gedragsproblemen bij kinderen is uitgevoerd om inzicht te krijgen over onderlinge relaties tussen de sociale thuisomgeving van kinderen en hun gedragsproblematiek. De variabelen emotioneel klimaat, responsiviteit van de moeder en

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

stimulatie van zelfstandigheid zijn onderzocht om te bekijken of zij verklarende factoren zijn voor internaliserende en externaliserende gedragsproblemen.

De verwachting dat een ongunstig emotioneel klimaat vaker samen gaat met internaliserende en externaliserende gedragsproblemen wordt niet bevestigd in dit onderzoek. Dit in tegenstelling tot wat in de literatuur is gevonden. Uit eerder onderzoek is gebleken dat een beter emotioneel klimaat gerelateerd is aan minder gedragsproblemen en minder agressie bij kinderen (Charles McCoy & Cybele Raver, 2011; Domitrovich & Bierman, 2001). En een negatief emotioneel klimaat aan meer internaliserende problemen, minder zelfbeheersing en asociaal gedrag (Bradley & Corwyn, 2013; Onderwijsraad, 2010). Deze verschillende uitkomsten kunnen verklaard worden door de zelfselectiebias en de kleine steekproefgrootte van het huidige onderzoek. Doordat deze steekproef vooral gezinnen behelst waarin weinig ernstige problematiek voorkomt, de ouders zeker zijn over hun opvoeding en een gunstig klimaat kunnen creëren zijn er weinig tot geen gezinnen waar het emotionele klimaat niet gunstig is. Hiernaast kunnen andere variabelen die niet meegenomen zijn in dit onderzoek, de zogeheten *extraneous variables*, invloed uitoefenen op de relaties tussen de onderzochte variabelen. Te denken valt aan variabelen zoals genetische factoren, psychische en fysieke gezondheid van de ouder, stresserende factoren en beschermende factoren (Meij & Ince, 2013).

De hypothese dat kinderen die weinig contingente responsiviteit en sensitiviteit ervaren van hun ouders meer internaliserende en externaliserende gedragsproblemen zullen vertonen, kan niet bevestigd worden op basis van de resultaten. Er zijn geen significante resultaten gevonden in de statistische analyse. Dit wilt echter niet zeggen dat de moederlijke responsiviteit geen invloed heeft op het gedrag van het kind. Hoewel er relatief weinig literatuur beschikbaar is over responsief ouderschap bij kinderen van zes tot tien jaar geeft bestaand literatuur aan dat sensitief ouderschap samengaat met betere uitkomsten op het

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

gebied van school, gezondheid en gedrag en dat sensitiviteit belangrijk blijft gedurende de gehele ontwikkeling (Kravasilis et al., 2003; Onderwijsraad, 2010; Wang et al., 2013). Het *file drawer effect* houdt in dat veel onderzoeken niet gepubliceerd worden omdat ze geen significante effecten laten zien. Dit effect kan ook in deze studie een rol spelen. Een methodologische verklaring is dat de MC-HOME een lage cronbach's alpha heeft en dus de betrouwbaarheid van de schaal die responsiviteit en sensitiviteit meet niet voldoende is. En dat de items niet alle facetten van responsiviteit en sensitiviteit meten waardoor geen significante resultaten zijn gevonden.

Stimulering van zelfstandigheid verklaart slechts 3% van de variantie in het gedrag bij de onderzochte kinderen. Dit is een zeer laag percentage en geeft aan dat stimulatie van zelfstandigheid niet verklarend is voor de bestaande gedragsproblemen. Deze bevindingen ondersteunen de hypothese, dat minder stimulering leidt tot het meer ervaren van interne en externe gedragsproblemen, niet. Dit is in tegenstelling tot wat in eerdere onderzoeken werd gevonden (Dishion & Patterson, 2006; Eccles et al., 1993; Galambos et al., 2003). Deze onderzoeken waren echter gehouden onder adolescenten en in het huidige onderzoek was de leeftijd van de kinderen een stuk lager.

Het ontwikkelingsmodel van Riksen-Walraven (1989) is gebaseerd op de gedachte dat de ontwikkeling van baby tot een volwassen persoon verloopt via ontwikkelingstaken. Bepaalde ontwikkelingstaken vinden plaats in een bepaalde periode van de ontwikkeling. Dit model stelt dat de ontwikkeling van zelfstandigheid begint rond de leeftijd van twaalf jaar (Riksen-Walraven, 1989). De kinderen in dit onderzoek zijn volgens dit model nog te jong en zelfstandig worden is bij hun nog geen ontwikkelingstaak is. Het ontwikkelen van zelfstandigheid gaat vooral vanaf de adolescentie een belangrijke rol spelen (Bradley & Corwyn, 2013; Eccles et al, 1993; Karavasilis et al., 2003; Riksen-Walraven, 1989). Mogelijk heeft naast deze theoretische verklaring ook hier weer de zelfselectiebias een rol gespeeld bij

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

de uitkomsten. Een methodologische verklaring is dat de gebruikte meetinstrumenten vooral gebruik maken van zelfrapportage. Hierdoor kan er sprake zijn van sociaal wenselijkheid wat de gevonden resultaten kan hebben beïnvloed.

Gekeken naar het emotionele klimaat, responsiviteit en de stimulatie van zelfstandigheid is er op te merken dat er geen significante resultaten zijn gevonden voor deze schalen apart met betrekking tot de relatie met internaliserende en externaliserende gedragsproblemen bij kinderen tussen de zes en tien jaar. Wanneer de schalen samen worden genomen om te analyseren of de variabelen tezamen internaliserende en externaliserende gedragsproblemen verklaren, komen hier ook geen significante resultaten uit. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de meeste kinderen in deze steekproef weinig gedragsproblemen vertonen. Waardoor een vertekend beeld is ontstaan over de variabelen van de thuisomgeving en de gedragsproblematiek. De ouders uit deze steekproef hebben gemiddeld een hoog opleidingsniveau en een hoge sociaal economische status, hierdoor hebben ze meer mogelijkheden, vaardigheden en kennis om hun kinderen op een juiste wijze te een omgeving te bieden waarin ze goed en veilig kunnen ontwikkelen. Tevens kan er sprake zijn van *confounding variables* die de relatie tussen de drie onderzochte aspecten (emotioneel klimaat, responsiviteit en stimulering) en internaliserende en externaliserende gedragsproblemen beïnvloedt. Andere factoren die niet meegenomen zijn in dit onderzoek, zoals psychische gesteldheid van de ouder, genetische aanleg van het kind, (traumatische) ervaringen, de mate van het ervaren van stressoren of het niveau van de SES en het temperament van het kind kunnen invloed hebben uitgeoefend op de gevonden resultaten (Meij & Ince, 2013).

Beperkingen

Een duidelijk merkbare beperking van dit onderzoek is dat de steekproef niet representatief is voor de Nederlandse bevolking. Dit kan verklaren waarom de gevonden resultaten niet significant zijn. Door gebruik te maken van een vrijwillige steekproef is er een

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

onzuivere steekproef ontstaan. Doordat de respondenten zelf beslissen mee te doen met dit onderzoek zijn er vooral gezinnen in de steekproef die zich betrokken voelen bij het onderwerp, een hoge sociaal economische status hebben, hoogopgeleid zijn en weinig problematiek ervaren en zelfverzekerd zijn over de opvoeding. In dit onderzoek is dus sprake van een zelfselectiebias. De meerderheid van de moeders in dit onderzoek hadden een hoog opleidingsniveau terwijl volgens het Centraal Bureau voor Statistiek vrouwen uit de Nederlandse beroepsgeschikte populatie vaker middel- tot laag- opgeleid zijn (CBS, 2013). Tevens is er een oververtegenwoordiging van autochtone respondenten en is de steekproefpopulatie hierdoor niet een afspiegeling van de Nederlandse populatie (CBS, 2013). De minimale diversiteit in deze steekproef zorgt ervoor dat de resultaten moeilijk te generaliseren naar andere gezinnen in de Nederlandse bevolking. De uiteindelijke steekproef bestond uit 94 respondenten, dit is een redelijk kleine steekproef. Wat mogelijk heeft kunnen leiden tot het minder snel detecteren van significante verbanden tussen de onderzochte variabelen.

De gebruikte schalen van de MC-HOME laten allemaal een lage interne consistentie zien. Dit toont aan dat de betrouwbaarheid van de gebruikte schalen mogelijk niet in orde is en de resultaten vertekend kunnen zijn. De gebruikte schalen omvatten elk ongeveer tien items waaruit wordt opgemaakt of de ouder responsief is, stimuleert of een juist emotioneel klimaat biedt. Deze tien items omvatten niet alle facetten van de gebruikte variabelen. Er zijn meer dekkende vragenlijsten over deze variabelen beschikbaar die wel meer kenmerken meten en dus een betrouwbaarder beeld kunnen geven. Enkele voorbeelden van vragenlijsten die informatie vergaren over het emotionele klimaat zijn De Gezinsklimaatschaal-II, De Gezinsvragenlijst. Beide vragenlijsten kunnen gebruikt worden om de kwaliteit van de gezinsomstandigheden en het gezinsfunctioneren in kaart te brengen (Jansma & Coole, 1996; Ploeg & Scholte, 2008). Om de ouder-kind interacties en het stimuleren van de

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

zelfstandigheid te taxeren is de Schaal voor Ouderlijk Gedrag een goed instrument. Deze vragenlijst behandelt aspecten zoals autonomie, monitoren, straffen en regels (Leeuwen, 2002).

De MC-HOME wordt afgenomen bij de primaire opvoeder oftewel de moeder van het kind, terwijl in de huidige samenleving ook veel vaders de rol van een primaire opvoeder hebben en ouders ook vaak de opvoeding verdelen. De rol van de vader is in dit onderzoek zo niet meegenomen. Dit terwijl uit meerdere onderzoeken blijkt dat vaders ook veel invloed hebben op het gedrag en de ontwikkeling van het kind (Fitzgerald, London Bocknek, 2013; Leidy, Schofield & Parke, 2013; Tamis-LeMonda, Baumwell & Cabrera, 2013). Ook is er nog weinig bekend over de betrouwbaarheid en validiteit van dit meetinstrument voor de Nederlandse situatie. Wel is er hierover veel onderzoek gedaan in andere westerse landen, zoals Noord-Amerika waaruit is gebleken dat de HOME betrouwbaar en valide is (Han, Leventhal & Linver, 2004; Linver, Brooks-Gunn & Cabrera, 2004).

Uit de analyses is gebleken dat de kinderen uit deze steekproef weinig gedragsproblematiek vertonen. Het is mogelijk dat vanwege de goede thuisomgeving deze kinderen veel beschermende factoren hebben die de ontwikkeling van gedragsproblemen belemmeren.

De gebruikte meetinstrumenten zijn vragenlijsten die gebruik maken van zelfrapportage, waardoor het mogelijk is dat de respondenten sociaal wenselijke antwoorden hebben gegeven. Omdat weinig gebruik is gemaakt van observaties is het niet mogelijk om het daadwerkelijke gedrag te achterhalen. We kunnen dus alleen aannemen dat de antwoorden op de vragen corresponderen met het daadwerkelijke gedrag. Het design van dit onderzoek is niet experimenteel of longitudinaal opgezet. Daardoor is het niet mogelijk om uitspraken te doen over de causaliteit van de gevonden relaties.

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

Implicaties

Vanwege de hierboven vermelde beperkingen is de aanbeveling om bij een vervolgonderzoek meetinstrumenten te nemen met een hoge interne betrouwbaarheid die meer kenmerken van het emotionele klimaat, responsiviteit en stimulering van zelfstandigheid meten en gebruik maken van observaties. Tevens moet er dan een grotere en diversere steekproef a- select getrokken worden. Zodat een steekproef ontstaat vergelijkbaar met de Nederlandse populatie en de resultaten gegeneraliseerd kunnen worden.

Ondanks dat de resultaten laten zien dat er geen relaties zijn tussen het probleemgedrag van het kind en zijn emotionele klimaat, stimulering en responsiviteit kan dit onderzoek wel iets toevoegen aan de wetenschap. Door de kleine diversiteit van deze steekproef is er nu kennis verworven over gezinnen waarbij deze factoren van de thuisomgeving wel goed verlopen. Dit is mogelijk bewijs dat het op een juiste wijze aanbieden van responsiviteit, stimulatie van zelfstandigheid en een emotioneel klimaat preventief werkt tegen gedragsproblemen. Dit moet echter nog wel verder onderzocht worden door meerdere soorten gezinnen te vergelijken, waarin de ene groep veel beschermende factoren biedt en de andere groep minder en door te kijken welke facetten van de bovenstaande factoren een bepalende rol heeft bij het ontstaan danwel verminderen van gedragsproblematiek bij kinderen.

Naast deze wetenschappelijke implicaties zijn er ook voor de maatschappij nuttige gevolgtrekkingen uit dit onderzoek te halen. De thuisomgeving is een omgeving die de ouders creëren en veel invloed heeft op de ontwikkeling van het kind (Deater-Deackard et al., 2009; Onderwijsraad, 2010; Sanders, 2012). Onderzoek laat zien dat wanneer moeders responsief zijn, zelfstandigheid stimuleren en een juist emotioneel klimaat bieden hun kinderen weinig problemen ervaren (Bradley, 1987; Bradley & Corwyn, 2013; Charley McCoy & Cybele Raver, 2011; Karavasasilis et al., 2003; Wang et al., 2013). Andere onderzoeken laten zien dat

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

bij een steekproef waarin ouders minder gunstige kenmerken hebben, een lage SES, lage opleiding en allochtoon zijn de uitkomsten heel anders zijn (Bradley & Corwyn, 2013; Onderwijsraad, 2010). In die gezinnen is er vaker sprake van gedragsproblematiek bij kinderen (Domitrovich & Bierman, 2001; Galambos et al., 2013). Daarom is het van belang om in gezinnen waarin de factoren, zoals responsiviteit en sensitiviteit, minder goed gaan tijdig in te grijpen om zo gedragsproblemen te voorkomen of te verminderen. Maar om te weten hoe je deze problematische gezinnen kan helpen, moet er kennis zijn over gezinnen waarin de opvoeding goed verloopt en weinig gedragsproblematiek te vinden is. Dit onderzoek draagt bij aan die kennisvergroting. Interventie en preventie programma's kunnen met die kennis ontwikkeld en verbeterd worden. Door middel van preventie en interventie zijn risicogezinnen te helpen in het verbeteren van hun opvoedingsvaardigheden. Een goed voorbeeld van een preventieve interventie is Triple P. Bij Triple P zijn er op verschillende niveaus hulpprogramma's voor ouders om ze te helpen bij eventuele opvoedvragen of door het bieden van begeleiding (Triple P, n.d.). De reikwijdte van deze preventieve interventie is heel groot en het is van belang dat er meerdere makkelijk toegankelijke interventies worden ontwikkeld om ouders te ondersteunen op elk aspect van het opvoeden en opgroeien van hun kinderen.

Literatuurlijst

- Achenbach, T. M., Becker, A., Döpfner, M., Heiervang, E., Roessner, V., Steinhausen, H.-C., & Rotherberger, A. (2008). Multicultural assessment of child and adolescent psychopathology with ASEBA and SDQ instruments: research findings, applications, and future directions. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49 (3), 251-275.
- Aunola, K., & Nurmi, J.-E. (2005). The role of parenting styles in children's problem behavior. *Child Development*, 76(6), 1144-1159.
- Bayer, J.K., Sanson, A.V., & Hemphill, S.A. (2006). Parent influences on early childhood internalizing difficulties. *Journal of Applied Developmental Psychology*, (27), 542-559.
- Bradley, R.H. (1987). Providing a stimulatinh and supportive home environment for young children. *Physical & Occupational Therapy in Pediatrics*, 7(4), 77-89.
- Bradley, R.H., & Corwyn, R. (2013). From Parent to child to parent...: Paths in and out of problem behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 41(4), 515-529.
- Bradley, R.H., & Putnick, D.L. (2012). Housing quality and access to material and learning resources within the home environment in developing countries. *Child Development*, 83(1), 76-91.
- Bradley, R.H., Corwyn, R.F., Burchinal, M., McAdoo, H.P., & García Coll, C. (2001). The home environments of children in the United States part II: Relations with behavioral development through age thirteen. *Child Development*, 72(6), 1868-1886.
- Breedveld, K., Bruining, J.W., Dorsselaer, S. van, Mombarg, R., & Nootebos, W. (2010). *Kinderen met gedragsproblemen en sport*. W.J.H. Mulier Instituut, 's- Hertogenbosch.
- Caldwell, B. M., & Bradley, R. H. (2003). *HOME inventory administration manual*. University of Arkansas for Medical Sciences

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

Centraal Bureau voor de Statistiek (2013, December). *Beroepsbevolking; behaalde onderwijs naar herkomst geslacht en leeftijd*. Retrieved from

<http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=71822NED&D1=0-1&D2=1&D3=0&D4=04&D5=a&D6=0&D7=0&HDR=T,G2,G1,G5,G6&STB=G4,G3&VW=T>

Centraal Bureau voor de Statistiek (2013, Oktober). *Bevolking; kerncijfers*. Retrieved from

[http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37296ned&D1=a&D2=0,10,20,30,40,50,60,\(1-1\),1&HD=130605-0924&HDR=G1&STB=T](http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=37296ned&D1=a&D2=0,10,20,30,40,50,60,(1-1),1&HD=130605-0924&HDR=G1&STB=T)

Charles McCoy, D., & Cybele Raver, C. (2011). Caregiver emotional expressiveness, child emotion regulation, and child behavior problems among Head Start families. *Social Development, 20*(4), 741-761.

Deater-Deckard, K., Mullineaux, P.Y., Beekman, C., Petrill, S.A., Schatschneider, C., & Thompson, L.A. (2009). Conduct problems, IQ, and household chaos: A longitudinal multi-informant study. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry, 50*(10), 1301-1308.

Denham, S.A., Workham, E., Cole, P.M., Weissbrod, C., Kendziora, K.T., & Zahn-Waxler, C. (2000). *Development and Psychopathology, (12)*, 23-45.

Dishion, T.J., & Patterson, G.R. (2006). The development and ecology of antisocial behavior in children and adolescents. In D. Cicchetti & D. Cohen (Eds.), *Developmental psychopathology, col. 3: Risk, disorder, and adaption* (pp. 503-541). Hoboken, NJ: Wiley.

Domitrovich, C.E., & Bierman, K.L. (2001). Parenting practices and child social adjustment: multiple pathways of influence. *Merill-Palmer Quarterly, 47*(2), 235-263.

Donenberg, G., & Baker, B.L. (1993). The impact of young children with externalizing behaviors on their families. *Journal of Abnormal Child Psychology, 21*(2), 179-197.

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

- Eccles, J.S., Wigfield, A., Miller Buchanan, C., Reuman, D., Flanagan, C., & Mac Iver, D. (1993). Development during adolescence: The impact of stage-environment fit on young adolescents' experiences in schools and in families. *American Psychologist*, 48(2), 90-101.
- Evers, A., Egberink, I. J. L., Braak, M. S. L., Frima, R.M., Vermeulen, C. S. M., & Van Vliet-Mulder, J. C. (n.d.). *Gedragsvragenlijst voor kinderen, CBCL 4-18, 1990 - 1996*. Amsterdam: Boom test uitgevers. Retrieved from http://www.cotandocumentatie.nl.ezproxy.leidenuniv.nl:2048/test_details.php?id=49
- Fitzgerald, H.E. & London Bocknek, E., (2013). Fathers, children, and the risk-resilience continuum. In N.J. Cabrera & C.S. Tamis-LeMonda (Eds.), *Handbook of father involvement: Multidisciplinary perspectives* (pp. 168-185). New York, NY: Routledge.
- Galambos, N.L., Barker, E.T., & Almeida, D.M. (2003). Parents do matter: Trajectories of change in externalizing and internalizing problems in early adolescence. *Child Development*, 74(2), 578-594.
- Guttmanova, K., Szanyi, J.M., & Cali, P.W. (2008). Internalizing and Externalizing Behavior Problem Scores: Cross-Ethnic and Longitudinal Measurement Invariance of the Behavior Problem Index. *Educational and Psychological Measurement* 68(4), 676-694
- Han, W.J., Leventhal, T., & Linver, M.R. (2004). The home observation for measurement of the environment (HOME) in middle childhood: A study of three large-scale data sets. *Parenting: Science and Practice*, 4(2-3), 189-210.
- Herman, M.A., & McHale, S.M. (1993). Coping with parental negativity: Links with parental warmth and child adjustment. *Journal of Applied Developmental Psychology*, (14), 121-136.

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

Jansma, J.B.M., Coole, R.L. de. (1996) *Gezinsklimaatschaal : handleiding (GKS-II)*.

Amsterdam: Pearson.

Karavasilis, L., Doyle, A.B., & Markiewicz, D. (2003). Associations between parenting style and attachment to mother in middle childhood and adolescence. *International Journal of Behavioral Development*, 27(2), 153-164.

Kiff, C.J., Lengua, L.J., & Zalewski, M. (2011). Nature and nurturing: Parenting in the context of child temperament. *Clinical Child and Family Psychology Review* (14), 251-301.

Kok, R., Linting, M., Bakermans-Kranenburg, M.J., Van IJzendoorn, M.H., Jaddoc, V.W.V., Hofman, A., . . . Tiemeier, H. (2013). Maternal sensitivity and internalizing problems: Evidence from two longitudinal studies in early childhood. *Child Psychiatry Hum Dev* (44), 751-765.

Leeuwen, K.G. van, (2002). *Beknopte handleiding voor het praktisch gebruik van de Schaal Ouderlijk Gedrag (SOG)*.

Leidy, M.S., Schofield, T.J., & Parke, R.D., (2013). Fathers, children, and the risk-resilience continuum. In N.J. Cabrera & C.S. Tamis-LeMonda (Eds.), *Handbook of father involvement: Multidisciplinary perspectives* (pp. 151-167). New York, NY: Routledge.

Leve, L.D., Kim, H.K., & Pears, K.C. (2005). Childhood temperament and family environment as predictors of internalizing and externalizing trajectories from ages 5 to 17. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 33(5), 505-520.

Linver, M.R., Brooks-Gunn, J., & Cabrera, N. (2004). The home observation for measurement of the environment (HOME) inventory: The derivation of conceptually designed subscales. *Parenting: Science and Practice*, 4(2-3), 99-114.

Masten, A.S., & Douglas Coatsworth, J. (1998). The development of competence in favorable and unfavorable environments. *American Psychologist*, 53(2), 205-220.

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

Meij, H., (2011, Maart). De basis van opvoeding en ontwikkeling. *Nederlands Jeugd Instituut*.

Retrieved from <http://www.nji.nl/nl/Normale-ontwikkeling-pdftekst.pdf>

Meij, H., & Ince, D., (2013, December). De ontwikkeling van kinderen. *Nederlands Jeugd*

Instituut. Retrieved from <http://www.nji.nl/nl/Oorzaken-en-achtergronden-problematische-ontwikkeling.pdf>

Nederlands Jeugd Instituut (n.d.). *Gedragsstoornissen*. Retrieved from

<http://www.nji.nl/Gedragsstoornissen>

Onderwijsraad (2010). *De school en leerlingen met gedragsproblemen*. Onderwijsraad, Den Haag.

Ploeg, J.D. van der & Scholte, E.M. (2008). *Gezinsvragenlijst (GVL). Handleiding*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum

Price, J.M, Chiapa, A., & Escobar Walsh, N. (2013). Predictors of externalizing behavior problems in early elementary-aged children: The role of family and home environments. *The Journal of Genetic Psychology*, 174(4), 464-471.

Rescorla (2005). Assessment of young children using the Achenbach system of empirically based assessment (ASEBA). *Mental retardation and developmental disabilities research reviews*, 11, 226-237.

Riksen-Walraven, J.M.A. (1989). Meten in perspectief. Een levensloopmodel als achtergrond bij het meten en beïnvloeden van gedrag en interacties. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 23, 16-33.

Roberts Gray, M., & Steinberg, L. (1999). Unpacking authoritative parenting: Reassessing a multidimensional construct. *Journal of Marriage and the Family*, 61(3), 574-587.

Sanders, M.R. (2012). Development, evaluation, and multinational dissemination of the Triple P-Positive Parenting Program. *The Annual Review of Clinical Psychology*, (8), 345-379. Retrieved from <http://www.annualreviews.org>

PROBLEEMGEDRAG ONDER INVLOED VAN DE THUISOMGEVING

Sociaal en Cultureel Planbureau (2005). *Kinderen in Nederland*.

Strayer, J., & Roberts, W. (2004). Children's anger, emotional expressiveness, and empathy: Relations with parents' empathy, emotional expressiveness, and parenting practices. *Social Development, 13*(2), 229-254.

Tamis-LeMonda, C.S., Baumwell, L., & Cabrera, N.J., (2013). Fathers, children, and the risk-resilience continuum. In N.J. Cabrera & C.S. Tamis-LeMonda (Eds.), *Handbook of father involvement: Multidisciplinary perspectives* (pp. 135-150). New York, NY: Routledge.

Triple P (n.d). *Triple P in het kort*. Retrieved from <http://www.triplep-nederland.nl/nl-nl/triple-p-in-het-kort/>

Wakschlag, L.S., & Hans, S.L. (1999). Relation of maternal responsiveness during infancy to the development of behavior problems in high-risk youths. *Developmental Psychology, 15*(2), 569-579.

Wang, F., Christ, S.L., Mills-Koonce, W.R., Garrett-Peters, P., & Cox, M.J. (2013). Association between maternal sensitivity and externalizing behavior from preschool to preadolescence. *Journal of Applied Developmental Psychology, 34*, 89-100.

Wolff, M. de., & Veer, R. van der. (1995). Sensitiviteit als pedagogische categorie: Een poging tot verheldering. *Comenius* (15), 420-435.